

under the influence of intense load activity serves as the confirmation of the efficiency of using the rating scales.

By using the data obtained, we can, with a high probability, judge the functional state of neuromuscular apparatus and make corrections in the training process, as well as make recommendations on the rehabilitation measures.

The results obtained make it possible to supplement the targets of the training phases, formation of individual structure of morphofunctional properties and motor qualities of young athletes, as well as with the provision on implementation of type-specific and individual characteristics based on a graded approach towards assessing their fitness.

Prospects of further research lie in the development of a methodology for the target training load based on biomechanical analysis of coordination, speed and power actions of paddlers.

Key words: skeletal muscles, functional state, elastic-viscous properties, assessment scale, training load.

УДК 316.346.2: 005.336.2]:37.011.3-051-055.52: 7.018.3

Тетяна Шевченко

Сумський обласний центр соціальних
служб для сім'ї, дітей та молоді
ORCID ID 0000-0001-5278-8627

Ольга Полякова

Сумський державний педагогічний
університет А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-5250-7183
DOI 10.24139/2312-5993/2019.06/307-325

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БАТЬКІВ-ВИХОВАТЕЛІВ ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ СІМЕЙНОГО ТИПУ

У статті обґрунтована актуальність формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ. Авторкою визначено та розкрито соціально-педагогічні умови формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ. Окреслено концептуальні положення щодо змісту процесу формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ та виділено основні соціально-педагогічні умови її формування у процесі соціального супроводу. Для досягнення поставленої мети використано комплекс методів дослідження: теоретичних та емпіричних. Дослідниця обґрунтовує необхідність упровадження визначених соціально-педагогічних умов формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ та характеризує відповідний зміст і провідні принципи їх реалізації.

Ключові слова: батьки-вихователі, гендерна компетентність, соціальний супровід, соціально-педагогічні умови, формування гендерної компетентності.

Постановка проблеми. Розвиток демократичних суспільних відносин у сучасній Україні потребує інтеграції гендерного компоненту в усі сфери життєдіяльності суспільства. Включення гендерного компоненту в різні складові вітчизняної соціальної системи сприяє формуванню егалітарної свідомості особистості, не обтяженої гендерними стереотипами та упередженнями за ознакою статі. Особливо актуальним постає питання забезпечення гендерного контексту системи функціонування батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу (далі ДБСТ).

З огляду на те, що виховна діяльність батьків-вихователів за характером професійних функцій максимально наближена до педагогічної, стає очевидним, що проблема формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціального супроводу, які б володіли теорією та практикою гендерно-компетентного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, набуває особливої соціальної значущості.

Аналіз актуальних досліджень У вітчизняній науці проблеми функціонування ДБСТ як інституту сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, активно почали вивчатися на початку 90-х років ХХ століття. Особливості діяльності дитячих будинків сімейного типу вивчали Г. Бевз, Л. Волинець, А. Капська, В. Москалюк, І. Пеша, Ж. Петрочко, Л. Пономаренко, І. Ченбай та ін. Шляхам формування, розвитку й підвищення виховного потенціалу прийомних батьків та батьків-вихователів присвячені наукові роботи вітчизняних дослідників: В. Бондаренко, І. Зверевої, О. Катаєвої, Ю. Кашпур, Л. Лоріашвілі, Л. Остролуцької, Л. Пономаренко, Г. Христової.

Питання щодо сутності і змісту поняття «гендерна компетентність» досліджували такі науковці, як: С. Айвазова, О. Вороніна, Т. Голованова, Т. Грабовська, І. Загайнов, О. Каменська, О. Кікінеджи, І. Кльоцина, С. Марутян, Л. Міщик, І. Мунтян, О. Нежинська, С. Рожкова, Л. Штильова, О. Цокур та ін.

Значущість проблеми батьківської компетентності як для окремої особистості, так і для суспільства в цілому, привертає увагу науковців різних галузей: психології (О. Бондарчук, Р. Овчарова, Б. Шапіро; Г. Філіппова), педагогіки (О. Безпалько, Г. Лактіонова, А. Капська, В. Кравець та ін.), соціології (Н. Головатий, Т. Гурко, І. Дементьев, І. Кон, Н. Юркевич).

Аналіз теоретичних досліджень, дотичних до проблеми гендерної компетентності, батьківської компетентності свідчить про відсутність у сучасному соціально-педагогічному тезаурусі цілісного уявлення щодо сутності, змісту та умов формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ.

Термін «педагогічні умови» зустрічається в наукових працях багатьох учених: В. Андрєєва, Ю. Бабанського, О. Назоли, С. Хазової, Б. Чижевського О. Федорової та ін.; сутність дефініції «соціально-педагогічні умови» характеризують науковці О. Губа, О. Джексон, І. Карпова, Я. Кічук, Н. Мірошніченко, Л. Харченко, М. Чайковський та ін.

Мета статті. Отже, у сучасному науковому обігу наявна методологічна база для здійснення наукової розвідки з метою визначення й розкриття соціально-педагогічних умов формування гендерної компетентності батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу, окреслення концептуальних положень щодо змісту процесу формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ та виділення основних соціально-педагогічних принципів її формування.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети нами використано взаємопов'язані між собою методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, зіставлення різних поглядів науковців на проблеми дослідження, узагальнення) та емпіричні (спостереження, анкетування).

Виклад основного матеріалу. Для досягнення окресленої мети вважаємо за доцільне уточнити такі поняття, як «умови», «педагогічні умови», «соціально-педагогічні умови», «гендерна компетентність», «соціальний супровід».

Енциклопедія для фахівців соціальної сфери визначає поняття «умови як «необхідні обставини, особливості реальної дійсності, які уможливають здійснення, утворення чого-небудь або сприяють чомусь» (Зверєва, 2012).

У психолого-педагогічному аспекті зміст категорії «умова», спираючись на її філософське тлумачення, схарактеризовано як сукупність причин, обставин, об'єктів, що впливають на динаміку та результативність розвитку, виховання й навчання (Ипполитова и Стерхова, 2012); як вираження відношення предмета до навколишніх явищ, без яких він існувати не може (Кузьмина и др., 2002).

Поняття «педагогічні умови» вживається щодо цілісного навчально-виховного процесу та стосується різних аспектів його складових: цілей, змісту, методів, форм, засобів тощо. Зазвичай, під педагогічними умовами розуміють такі, що цілеспрямовано створюються в навчально-виховному процесі з метою підвищення його ефективності. За визначенням В. Монастирського, педагогічна умова – обставина або ситуація, яка впливає (прискорює або сповільнює) на утворення та розвиток

педагогічних явищ, процесів, систем, якостей, навичок і вмінь людини й забезпечується відповідними чинниками (Монастирський, 2011).

Аналіз поглядів науковців щодо визначення сутності поняття «соціально-педагогічні умови» дає підстави стверджувати, що зміст цієї наукової дефініції розглядався ними з позиції предмета їхнього дослідження, однак, усі визначені ними умови спрямовані на створення таких обставин, які забезпечують комфортні умови для взаємодії особистості в соціальній системі.

У контексті нашого дослідження розумітимемо соціально-педагогічні умови як комплекс доцільно створених, взаємопов'язаних і взаємозумовлених соціальних і педагогічних факторів процесу соціального супроводу батьків-вихователів ДБСТ, спрямованих на підвищення ефективності формування в них гендерної компетентності.

Сучасні науковці характеризують гендерну компетентність як одну з ключових компетентностей. Цілісне уявлення про гендерну компетентність дає її структура. Узагальнюючи погляди вчених на структуру гендерної компетентності, які висвітлені в аналізованих педагогічних джерелах, зазначимо, що майже всі науковці виділяють три основні її компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, поведінковий

Підсумок наукового пошуку щодо виокремлення змісту гендерної компетентності особистості деякі науковці (І. Кльоцина) визначають через результат соціальної взаємодії її носіїв: «характеристика, яка дозволяє особистості не бути суб'єктом чи об'єктом ситуацій гендерної нерівності, а дає можливість помічати ці ситуації у своєму житті; протистояти сексизму, дискримінаційним впливам; самим не створювати ситуації гендерної нерівності» (Клецина).

Проведений нами аналіз теоретичних досліджень щодо формування гендерної компетентності дає змогу визначити концептуальні положення, які ми беремо за основу для розробки соціально-педагогічних умов формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціального супроводу, а саме:

- в основі формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціального супроводу має бути покладена ідея гендерної рівності, яка відповідає сучасному соціальному запиту, а також вимогам демократичного суспільства, задекларованим у Програмі розвитку ООН «Україна в 2015 році: Цілі розвитку тисячоліття, адаптовані для України», щодо досягнення гендерної рівності (Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна»);

- процес формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціального супроводу детермінують, ураховуючи теорію соціального конструювання гендера, загальні й сімейні соціальні та культурні цінності, знання, норми, стереотипи, упередження, які превалюють у середовищі соціальної взаємодії батьків-вихователів та впливають на їх психофізіологічні особливості і гендерні характеристики, а також характеристики середовища професійної взаємодії: зовнішня державна соціальна політика, Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Служби у справах дітей, заклади освіти різних типів, громадські організації, які працюють в інтересах дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування тощо) та внутрішньої (батьки-вихователі, діти-вихованці та їх найближче оточення);

- формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціального супроводу має враховувати специфіку діяльності батьків-вихователів як представників соціальної групи, яка виконує низку суспільно та особистісно значущих функцій (Капська та ін., 2002);

- соціальна послуга соціальний супровід батьків-вихователів ДБСТ як організація соціальної підтримки та допомоги батькам-вихователям, у тому числі й з гендерних питань, має ґрунтуватися на ідеях системного, компетентнісного та гендерного підходів, а також на сучасних науково-методичних положеннях про соціально-педагогічну роботу з батьками-вихователями ДБСТ, з урахуванням відповідних інноваційних практик;

- провідним механізмом формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ є різні форми діяльності батьків-вихователів під час соціального супроводу.

Методологічну основу нашого дослідження складають такі загальнонаукові підходи: системний (В. Андреев, В. Безпалько, С. Гончаренко, В. Краєвський, І. Лернер, Д. Чернілевський); діяльнісний (П. Гальперін, В. Зінченко, С. Рубінштейн); компетентнісний (І. Бех, О. Пометун, Ю. Варданян, А. Хуторський, І. Зимня); гендерний (С. Агуліна, Е. Каменська, І. Мунтян, Р. Назмутдінова, В. Сорочинська, К. Фофанова).

Визначення концептуальних положень та підходів формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціального супроводу дають підстави для виокремлення таких соціально-педагогічних умов її формування:

1. Актуалізація мотивації до набуття ключових гендерних знань батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціального супроводу.

2. Збагачення змісту соціального супроводу батьків-вихователів ДБСТ гендерним компонентом із орієнтацією на набуття ними досвіду позитивного розв'язання виховних задач гендерного контексту.

3. Застосування сучасних інтерактивних технологій щодо формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціального супроводу.

Кожна з умов покликана забезпечувати підвищення ефективності формування основних структурних компонентів гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ (мотиваційно-ціннісного, особистісного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного), насамперед, шляхом деконструкції найбільш поширених гендерних стереотипів і гендерних упереджень щодо ролі чоловіка і жінки в суспільстві.

Вважаємо за доцільне обґрунтувати визначені соціально-педагогічні умови формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціального супроводу.

Перша умова – *актуалізація мотивації до набуття ключових гендерних знань батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціального супроводу* – пов'язана із забезпеченням актуалізації позитивної мотивації батьків-вихователів ДБСТ до набуття ключових гендерних знань, застосування ними гендерного підходу у виховній діяльності, прийняття принципу егалітарності статей як основного орієнтиру в конструюванні соціальної взаємодії. У нашому дослідженні ми користуємося такими відповідними тлумаченнями:

- мотив (від франц. *motif*, від лат. *motus* – рух) – спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб людини (*Словник української мови*, 1976).

- мотивація – «сукупність мотивів, доказів для обґрунтування чогось; мотивування» (*Словник української мови*, 1976).

Поняття «мотивація» використовуються у психології як «визначення системи факторів, що детермінують поведінку (мета, потреби, мотиви, наміри, прагнення та ін.)» (Климчук, 2008).

Розглядаючи питання розвитку компетентності, Дж. Равен акцентує на тому, що складові компетентності можуть розвиватися й виявлятися лише у процесі виконання цікавої для людини діяльності, і їх не можна вирахувати й оцінювати окремо від мотивації, яка є складовою компетентності (Равен, 2002).

Отже, з метою формування у батьків-вихователів мотивації до опанування ключових гендерних знань щодо розуміння ними базових

понять гендерної теорії («гендер», «гендерна рівність», «гендерні стереотипи», «гендерна соціалізація», «гендерна роль», «гендерна компетентність» та ін.), формування вмінь і навичок егалітарної гендерної взаємодії, необхідно приділити доцільну увагу стимулюванню в них прагнень до пізнання гендерного контексту у процесі соціального супроводу. Зокрема, для актуалізації та розвитку в батьків-вихователів стійких мотивів до формування гендерної компетентності доцільно, насамперед, здійснити діагностування наявного стану мотивації, що надає змогу добирати адекватні ситуації методи та форми роботи з батьками-вихователями щодо формування в них усталених та систематичних знань про сутність гендеру та психологію і педагогіку гендерних відносин.

Відповідно до вище зазначеного, до анкетування було залучено 172 батьки-вихователі, з них 92 жінки та 80 чоловіків із 93 ДБСТ Полтавської, Сумської та Чернігівської областей. Анкетування засвідчило, що лише 5 % опитаних виявили високий рівень мотиваційно-ціннісного критерію гендерної компетентності (тобто продемонстрували орієнтацію на егалітарні гендерні ролі), 12 % виявили середній рівень (неповну визначеність уявлень щодо своєї гендерної ролі з тяжінням до егалітарності); 83 % – низький рівень (орієнтація на традиційні гендерні ролі, на догми гендерних стереотипів).

У контексті реалізації першої соціально-педагогічної умови формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ продуктивним є перегляд та обговорення уривків тематичних художніх і документальних фільмів (наприклад, художні фільми: «Солдат Джейн», США, режисер Рідлі Скотт; «Посмішка Мони Лізи», США, режисер Майк Ньюелл; короткометражні фільми «Стерео», США за сценарієм та режисурою 13-річної Елли Філдс; «Бумеранг», Росія, режисер Марія Болтнева та ін.), рекламних роликів, дитячої художньої та навчальної літератури з супутнім аналізом змісту (явного чи прихованого) їх провідних меседжів, а також перегляд та обговорення відео матеріалів ПРООН «Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні» і соціальних відеороликів, створених учасниками Gender-camp («Інший вихід є», «А як виглядає твоя ідеальна сім'я?», «Насильство в родині – пошматоване життя», «Майстерність не має статі» та ін.).

Доцільним також є застосування методики рефлексивного аналізу батьками-вихователями ДБСТ власної поведінки з метою усвідомлення ними притаманним їм гендерним ролям як у ретроспективі (у тому разі, за часів їх дитинства та зростання), так і на поточний момент (насамперед, у

межах виховного процесу у ДБСТ). Вихідним пунктом такої роботи, на нашу думку, є метод ретроспективного аналізу біографії, який може виявити негативний вплив гендерних обмежень на життєвий шлях батьків-вихователів ДБСТ.

Близьким за змістом, але відмінним за формою, є груповий мозковий штурм з подальшою дискусією на тему «Дискримінація жінок і чоловіків в Україні: міфи чи реалії?».

Для закріплення в батьків-вихователів ДБСТ емоційно негативного сприйняття гендерних обмежень доцільним є спільне (у супроводі коментарів тренерок) ознайомлення з елементами гендерної статистики (як от «Гендерна мапа Сумської/Полтавської/Чернігівської області»), яка демонструє наявність гендерного дисбалансу в сучасному українському суспільстві.

Ураховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що актуалізація мотивації до набуття ключових гендерних знань батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціального супроводу спрямована на підвищення ефективності формування, насамперед, мотиваційно-ціннісного та когнітивного структурних компонентів гендерної компетентності батьків-вихователів як базових.

Для обґрунтування другої соціально-педагогічної умови – *збагачення змісту соціального супроводу батьків-вихователів ДБСТ гендерним компонентом з орієнтацією на набуття ними досвіду позитивного розв'язання виховних задач гендерного контексту* – нами було проведено анкетування батьків-вихователів щодо сформованості в них когнітивної складової гендерної компетентності. Щодо виявлених рівнів сформованості когнітивної складової гендерної компетентності, ми отримали такі результати: 3 % респондентів виявили високий рівень, 9 % – середній, 88 % – низький. Переважною більшістю батьки-вихователі ДБСТ продемонстрували епізодичні й розрізнені знання з гендерної проблематики та соціального конструювання гендерних відносин.

З метою обґрунтування програмно-методичного напрямку даної соціально-педагогічної умови нами здійснено аналіз ступеню наповнення гендерною тематикою змісту таких програм: «Програми підготовки кандидатів в опікуни, піклувальники, прийомні батьки та батьки-вихователі» (у редакції 2009 р.) (Наказ Міністерства молоді та спорту від 24.04.2009 №1357), «Програми навчання для прийомних батьків та батьків-вихователів з метою підвищення їх виховного потенціалу» (у редакції 2011 р.) (Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту «Про затвердження програми навчання для прийомних батьків та батьків-вихователів з метою підвищення

їх виховного потенціалу»), який доводить, що їхні складові частково спрямовані на формування педагогічної компетентності кандидатів у батьки-вихователі, а гендерний компонент останньої взагалі не є врахованим. У «Програмі навчання для прийомних батьків та батьків-вихователів з метою підвищення їх виховного потенціалу» в редакції 2011 року, метою якої є «посилення виховного потенціалу батьків-вихователів, підвищення рівня їх компетентності, що сприятиме становленню позитивних взаємостосунків батьків з дітьми, повноцінному розвитку дітей та самореалізації батьків», простежується наявність певного поступу в напрямі їх удосконалення (розширено окремі теми та введено нові: «Статеве виховання», «Подолання сексуалізованої поведінки дітей», «Попередження жорстокого поводження з дітьми та подолання його наслідків у роботі з дітьми, які його зазнали», «Особливості підліткової психології», «Профорієнтація», «Дисциплінарні методи виховання» та ін.), однак її зміст викладається все ще з позиції статево-рольового, а не гендерного підходу (Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту «Про затвердження програми навчання для прийомних батьків та батьків-вихователів з метою підвищення їх виховного потенціалу»).

Для сталого висвітлення гендерної проблематики та розуміння батьками-вихователями сутності базових понять гендерної теорії, формування навичок гендерно-відповідальної поведінки та вмінь застосовувати гендерний підхід у виховній діяльності ДБСТ запропоновано доповнити «Програму навчання для прийомних батьків та батьків-вихователів з метою підвищення їх виховного потенціалу» гендерною тематикою, репрезентовану в таблиці 1.

Таблиця 1

Назва модулів програми	Назва тем програми	Рекомендовано ввести тему до модуля	Рекомендовано ввести питання до теми
Модуль 2. Розвиток дитини. Вплив несприятливих умов соціалізації на розвиток особистості дитини		Основи гендерної теорії та гендерного підходу у вихованні	Сутність та розуміння базових понять «гендер», «гендерна рівність»; «гендерна нерівність», «гендерна ідентичність»
Модуль 3. Сім'я як система взаємодії		Аналіз гендерно-відповідальних ролей батьків і поведінки дітей в сучасній родині»	Сутність та розуміння понять «Гендерні стереотипи», «Гендерна роль», «Егалітарні відносини»

	3.1 Сім'я як первинний інститут соціалізації дитини		Гендерна соціалізація Проблеми гендерної соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування
	3.7. Міжособистісні стосунки між чоловіком та дружиною у ДБСТ		Сім'я і диференціація соціо-статевих ролей

На нашу думку, важливим напрямом підвищення ефективності навчання батьків-вихователів за даною програмою, відповідно до предмету нашого дослідження, є оптимізація самостійної роботи, як частини навчального процесу, з урахуванням принципу гендерної рівності. Завдання для самостійної роботи мають бути в більшості творчого, прикладного, пошукового спрямування. Наприклад, написання есе «Справжній чоловік», «Справжня жінка», підготовка презентації «Форми гендерного насильства та їх розповсюдженість у світі», підготовка повідомлення на тему «Гендерна дискримінація та її прояви» та ін.

Соціальне супроводження (супровід) ДБСТ здійснюється відповідно до Положення про ДБСТ та Порядку здійснення соціального супроводження. Ураховуючи наявний опис дефініції «соціальний супровід» у Законах України (*Положення про дитячий будинок сімейного типу*; Закон України «Про соціальні послуги») та з огляду на те, що вони мають вищу юридичну силу, ніж інші нормативно-правові та підзаконні акти, у яких почасти використовується поняття «соціальне супроводження», ми використовуємо у своєму дослідженні поняття «соціальний супровід».

Соціальний супровід визначається Державним стандартом, відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» (Закон України «Про соціальні послуги»), як соціальна послуга, а суб'єктами, що надають послугу соціального супроводу сім'ям, є фахівці з соціальної роботи, соціальні працівники центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Одним із об'єктів соціальної послуги соціального супроводу в ДБСТ (отримувачами) є батьки-вихователі.

Сутність поняття «соціальна послуга соціальний супровід» тлумачиться Державним стандартом як «комплекс заходів, що передбачає допомогу у створенні та підтримці позитивного соціально-психологічного

клімату в сім'ї, адаптації дитини в нових умовах, створенні належних умов для забезпечення індивідуальних потреб кожної дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, у розвитку та вихованні, захист майнових, житлових та інших прав дитини, сприяння навчанню та розвитку дитини, допомогу у зміцненні/відновленні родинних та суспільно-корисних зв'язків, у створенні та забезпеченні умов для пріоритетного права дитини на усиновлення, підготовку дитини до виходу з сім'ї, у тому числі до самостійного життя (Наказ Міністерства соціальної політики України від 11.08.2017 № 1307).

Під гендерним компонентом соціального супроводу батьків-вихователів ми розуміємо сукупність усталених та систематичних знань про сутність гендеру та гендерних відносин, умінь організовувати виховний процес на принципах гендерної конгруентності та андрогеності, навичок використання гендерного підходу у виховній діяльності, усвідомлення та самопізнання власної гендерної індивідуальності.

Організація соціального супроводу передбачає планування соціальної роботи з батьками-вихователями. План соціального супроводу містить комплекс послуг та конкретних заходів щодо забезпечення виховного потенціалу сім'ї. Ураховуючи, що соціалізація дитини проходить перш за все в сім'ї, батьки-вихователі повинні вміти управляти процесом гендерної соціалізації та організувати виховний процес на засадах гендерної рівності, усвідомлювати власні гендерні ціннісні орієнтації, демонструвати готовність до різних видів допомоги вихованцям обох статей у продуктивному виконанні гендерних ролей. Соціальний супровід не замінює піклування про сім'ю, зокрема батьків, а передбачає організацію соціальної підтримки та допомоги батькам-вихователям таким чином, щоб батьки-вихователі були безпосередніми виконавцями плану та учасниками заходів. Важливим інструментарієм фахівця соціальної роботи, який здійснює соціальний супровід, мають стати соціально-педагогічне консультування та ведення випадку. Соціально-педагогічне консультування батьків-вихователів полягає в безпосередньому двосторонньому цілеспрямованому спілкуванні з ними фахівця соціальної роботи та має на меті розв'язання певної проблеми і здійснення бажаних змін у клієнта.

Ураховуючи, що зміст соціального супроводу батьків-вихователів ДБСТ носить наскрізний діяльнісний характер та визначається через методи, форми й технології соціально-педагогічної роботи з ДБСТ, необхідним є їх спрямування на набуття батьками-вихователями досвіду позитивного розв'язання виховних задач гендерного контексту.

Отже, з метою реалізації другої умови у процесі соціального супроводу батьків-вихователів ДБСТ необхідно забезпечити поетапне використання методу case-study («робота з випадком») гендерно-орієнтовного змісту, основу якого складає проблема (тобто значуща виховна ситуація, що вимагає вирішення). Структура стандартного кейсу передбачає: опис запропонованої ситуації (тобто опис об'єкта, групи, людей, їх взаємини), контекст (опис умов виникнення та розвитку даної ситуації), опис рішення (аналіз, вибір, осмислення та дії учасників ситуації). Використання під час соціального супроводу батьків-вихователів методу case-study, як технології навчання, є процесом, що формально поділяється на етапи: ознайомлення батьків-вихователів ДБСТ із текстом кейсу; аналіз кейсу; організація обговорення в міні-групах кейсу; презентація та дискусія; оцінювання учасників дискусії (попереднє обговорення та аналіз, пропонування конкретного плану дій, пошук альтернатив, підведення підсумків) (Плотников та ін., 2014).

Водночас, усвідомлюючи змістову складність комплексу гендерних знань та процесу переходу від їх набуття до оперування ними, ми вважаємо за доцільне застосовувати методіку ступеневого ускладнення практичних кейсів: від демонстраційних кейсів/кейсів-прикладів (у яких подається не лише текст кейсу, але й опис його аналізу, формулювання виховної задачі, та план виховних дій з їх обґрунтуванням), через аналітичні кейси (у яких батьки-вихователі самостійно мають обґрунтувати запропонований план розв'язання виховної задачі, що впливає з кейсу, опис і аналіз якого їм пропонується), із застосуванням конструктивних кейсів (у яких, власне, і подається лише опис ситуації гендерного контексту, а батькам-вихователям пропонується здійснити подальшу виховну роботу, починаючи з формулювання відповідної виховної задачі) до пошукових кейсів (завдання яких полягає у виокремленні батьками-вихователями ДБСТ відповідних кейсів на матеріалах власної виховної діяльності з подальшим формулюванням виховних задач, їх аналізом та розв'язанням).

З метою активізації обміну батьками-вихователями ДБСТ практичними вміннями щодо розв'язання виховних задач гендерного контексту доцільно запропонувати батькам-вихователям об'єднати зусилля для створення «банку» кейсів, які були успішно розв'язані ними, або про які вони дізналися.

Для створення та закріплення позитивної емоційної атмосфери під час роботи батьків-вихователів ДБСТ з кейсами гендерного контексту цінним є застосування комплексу відповідних вправ: на розвиток співпраці

(наприклад, вправа «Аплодисменти однією рукою»), на розвиток навичок конструктивного невербального спілкування (наприклад, вправа «Емпатійні рухи»), на підвищення самооцінки (наприклад, вправа «Найкраща людина»), на емоційне розвантаження (наприклад, вправа «Австралійський дощик»), на деконструкцію шаблонного мислення (наприклад, вправа «Мудрець і метелик»), на активізацію життєвої позиції (наприклад, вправа «Вершина») та інші. Сформовані наведеними засобами в батьків-вихователів ДБСТ «позитивні емоційні якорі» процесу розв'язання виховних задач гендерного змісту є допоміжним оптимізаційним ресурсом у їх подальшій індивідуальній діяльності щодо реалізації завдань виховання на засадах егалітарного підходу.

Отже, друга соціально-педагогічна умова спрямована на збагачення змісту соціального супроводу батьків-вихователів ДБСТ гендерним компонентом з орієнтацією на набуття ними досвіду позитивного розв'язання виховних задач гендерного контексту та формування, насамперед, когнітивного, діяльнісного й рефлексивного структурних компонентів гендерної компетентності батьків-вихователів.

Третя умова - *застосування сучасних інтерактивних технологій щодо формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціального супроводу* – спрямована на формування вмінь, зорієнтованих на вирішення гендерних питань у процесі виховної діяльності ДБСТ. Ураховуючи психологічні особливості навчання дорослих, можна стверджувати, що підвищення ефективності формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ значною мірою залежить від використання сучасних інтерактивних технологій гендерної освіти у процесі соціального супроводу. Застосування інтерактивних технологій спрямовано на формування гендерно-орієнтованих умінь, що є передумовою для ефективною діяльності щодо розв'язання гендерних проблем і завдань, які виникають у реальних життєвих ситуаціях, заснованих на гендерній нерівності та дискримінації осіб різних статей. Інтерактивні технології навчання, які застосовуються під час соціального супроводу, базуються на особистісно-діяльнісному підході та найбільш ефективно забезпечують комунікаційні зв'язки того, хто навчає, і того, хто навчається, сприяють утвердженню партнерських відносин.

Передбачаючи активну взаємодію всіх учасників навчального процесу, інтерактивне навчання дає можливість його учасникам аналізувати свої дії та дії партнерів, змінювати свою модель поведінки, більш усвідомлено засвоювати знання та вміння, сприяє постійній активній взаємодії всіх

суб'єктів, що дозволяє по-новому осмислити наявні в суспільстві гендерні стереотипи та відкриває шляхи їх трансформування відповідно до умов, що постійно змінюються. Упровадження інтерактивних технологій у процес соціального супроводу батьків-вихователів передбачає сукупність форм та методів, що мають на меті поширення ідеї гендерної рівності, підвищення рівня гендерної чутливості, серед яких: традиційні (тренінг, дискусія, гендерний аналіз, педагогічні спостереження тощо) та інноваційні (гендерні ігри, гендерні кемпи, гендерні квести, флеш-моби як засоби привернення уваги до гендерних проблем, а також метод case-study гендерно-орієнтовного змісту, гендерно-спортивне орієнтування, групи взаємопідтримки, жива бібліотека, вистави, форум-театри тощо. Деталізуємо деякі з них. У контексті реалізації третьої соціально-педагогічної умови формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ доцільним є проведення тренінгів гендерного спрямування як методу інтерактивного навчання (наприклад, «Стать та гендер», «Гендер, який завжди поруч з тобою: гендерні стереотипи, нерівність, сексизм»). Метою тренінгів з гендерної тематики є формування гендерної компетентності батьків-вихователів, розвиток гендерної чутливості та навичок аналізу життєвих ситуацій з позицій гендерного підходу, аналіз особистих емоційних труднощів в області гендерних проблем. Програми тренінгових занять побудовано так, щоб інформацію, яку отримують батьки-вихователі під час заняття, вони змогли закріпити через практичні вправи. У ході тренінгів використовуються активні методи навчання, серед яких є дискусії, рольові ігри, «мозкові штурми», «криголами», прийоми арт-терапії та ін. Тренінги дають можливість розширити уявлення про гендерну проблематику, відійти від стереотипів гендерних взаємин.

Для формування здатності й готовності батьків-вихователів ДБСТ розв'язувати проблемні питання, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, обумовлених гендерним контекстом, доцільно, на наш погляд, використовувати ігрові методи. Ігровий метод передбачає моделювання професійної діяльності в цілому чи окремих її елементів. У процесі гри батьки-вихователі ДБСТ опановують досвід діяльності, подібний до того, якого б вони набували в реальному житті, можуть самі вирішувати складні проблеми, а не залишатися пасивними спостерігачами. Гра дозволяє за короткий час дізнатися більше, ніж за значно більший проміжок часу навчання іншими методами, та легше засвоїти складну інформацію. Вона створює позитивний емоційний фон та зменшує бар'єри сприйняття нових ціннісних настанов. Цікавою й ефективною щодо формування гендерної

компетентності особистості, у тому числі й батьків-вихователів ДБСТ, є настільна гра «Бути жінкою». Її метою є опрацювання, шляхом ігрової механіки, стереотипів щодо ролі жінок у суспільстві, віднайдення способів протидії гендерній дискримінації. Проект «Настільна антидискримінаційна гра «Бути жінкою» реалізується Благодійною організацією «Благодійний фонд Стабілізешн Суппорт Сервісез» за фінансової підтримки Міжнародного благодійного фонду «Український Жіночий Фонд». У процесі гри гравці та гравчині стикаються з різними життєвими ситуаціями, які можуть чи допомагати їхнім персонажам у досягненні мети (позитивна ситуація), чи заважати цьому (стереотипи). Для досягнення своєї мети гравці та гравчині можуть обирати різні стратегії, кооперуючись для подолання стереотипів та дискримінації.

Отже, реалізація третьої соціально-педагогічної умови – застосування інтерактивних технологій щодо формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціального супроводу – покликана підвищити ефективність формування, насамперед, практичних умінь батьків-вихователів реалізувати вимоги егалітарного принципу для вирішення гендерних питань у процесі виховної діяльності ДБСТ.

З метою реалізації умов формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціального супроводу, та виходячи з вище окреслених нами концептуальних положень щодо змісту процесу формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціального супроводу, вважаємо доцільним спиратися на провідні педагогічні принципи, серед яких виділяємо:

- *принцип інтегративності*, який дає змогу включити концепцію соціально-гендерної справедливості і рівності в усі етапи соціального супроводу й діяльності батьків-вихователів ДБСТ; забезпечує координацію діяльності державних, громадських та інших організацій щодо вирішення та комплексного розв'язання соціальних проблем ДБСТ;

- *принцип диференціації*, який зумовлює вибір технології соціально-педагогічної роботи з урахуванням індивідуальних особливостей кожної конкретної людини при формуванні егалітарних поглядів у представників різних статей;

- *принцип варіативності*, який передбачає різноманітність видів та форм організації роботи з батьками-вихователями, вибір завдань відповідно до їхніх особистісних переваг, особливостей мислення, інтересів, гнучкість і оперативність фахівця соціальної роботи в нестандартних ситуаціях, що виникають під час соціального супроводу; внесення відповідних змін до

плану соціального супроводу дозволяє постійно варіювати цілі супроводу відповідно до потреб батьків-вихователів та вимог соціуму, сприяти професійному самозростанню батьків-вихователів;

- *принцип ступеневого ускладнення*, який передбачає застосування інтерактивних технологій від простого до складного;

- *принцип закріплення набутих знань*, який передбачає використання різних механізмів, у тому числі використання інтерактивних технологій, для здійснення оцінки, закріплення та практичного застосування набутих знань на усіх етапах навчання батьків-вихователів ДБСТ та соціального супроводу.

Реалізація визначених соціально-педагогічних умов формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ забезпечить формування показників мотиваційно-ціннісного, особистісного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного критеріїв формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, нами визначено, обґрунтовано та схарактеризовано соціально-педагогічні умови формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ, які слід створити для підвищення ефективності формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціального супроводу, а саме: актуалізація мотивації до набуття ключових гендерних знань батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціального супроводу; збагачення змісту соціального супроводу батьків-вихователів ДБСТ гендерним компонентом з орієнтацією на набуття ними досвіду позитивного розв'язання виховних задач гендерного контексту; застосування сучасних інтерактивних технологій щодо формування гендерної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціального супроводу. З'ясовано, що в науково-педагогічній літературі недостатньо приділено увагу розгляду досліджуваного нами феномену. Подальшого вивчення потребує питання експериментального впровадження соціально-педагогічних умов формування гендерної компетентності батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу у процесі соціального супроводу.

ЛІТЕРАТУРА

- Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 р. (2003). *Голос України* (Law of Ukraine "On Social Services" of June 19, 2003 (2003). *Voice of Ukraine*).
- Звереві, І. Д. (2012). *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери*. Київ, Симферополь: Універсум (Zvereva, I.D. (2012). *Encyclopedia for social professionals*. Kyiv, Simferopol: Universum).

- Ипполитова, Н., Стерхова, Н. (2012). *Анализ понятия «педагогические условия»: сущность, классификация. General and Professional Education, 1, 8-14* (Ippolitova, N., Sterkhova, N. (2012). *Analysis of the concept of "pedagogical conditions": essence, classification. General and Professional Education, 1, 8-14*).
- Капська, А. Й., Безпалько, О. В., Вайнола, Р. Х. за заг. ред. А. Й. Капської (2002). *Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання). Київ* (Kapska, A. Y., Bezpalko, O. V., Vainola, A. D. (2002). *Actual problems of social and pedagogical work (modular course of distance learning)*).
- Клецина, И. Развитие гендерных исследований в психологии на Западе. *Иной взгляд, 3* (Kletsina, I. The Development of Gender Studies in Psychology in the West. *Another View*).
- Климчук, В. О. (2008). Феномен розвитку внутрішньої мотивації. *Соціальна психологія, 6 (32), 70-77* (Klimchuk, V. O. (2008). The phenomenon of development of intrinsic motivation. *Social psychology, 6 (32), 70-77*).
- Кузьмина, Н. В., Григорьева, Е. А., Якунин В. А. и др. (2002). *Методы системного педагогического исследования. М.: Нар. образование* (Kuzmina, N. V, Hrihorieva, E. A., Yakunin, V. A. et al (2002). *Methods of systematic pedagogical research. M.*).
- Монастирський, В. (2011). *Педагогічні умови формування професійних навичок курсантів у вищих навчальних закладах МВС України. Донецьк: ДЮІ МВС України* (Monastyrskiy, V. (2011). *Pedagogical conditions of formation of professional skills of cadets in higher educational establishments of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Donetsk: MIA of Ukraine*).
- Наказ Міністерства молоді та спорту від 24.04.2009 №1357. *Програма підготовки кандидатів в опікуни, піклувальники, прийомні батьки та батьки-вихователі* (Family, Youth and Sports Ministry Decree of 24.04.2009 No.1357. *Candidates for foster parents and family type orphanage foster parents training program*).
- Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту «Про затвердження програми навчання для прийомних батьків та батьків-вихователів з метою підвищення їх виховного потенціалу» (Family, Youth and Sports Ministry Decree "Validation of Foster parents and family type orphanage foster parents training program in order to improve their educational potential"). Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
- Наказ Міністерства соціальної політики України від 11.08.2017 № 1307 «Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування» (Family, Youth and Sports Ministry Decree of Ukraine No. 1307 of August 11, 2017 "On approval of the State standard of social support for families bringing up orphans and children deprived of parental care"). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua>.
- Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна» (National Report "Sustainable Development Goals: Ukraine"). Retrieved from: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.
- Положення про дитячий будинок сімейного типу: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2002р. (2002). *Збірник урядових нормативних актів України, 26, 311* (Family type orphanage regulations: approved by the decree of Cabinet of Ministers of Ukraine of 26.04.2002 (2002). *Digest of government normative acts of Ukraine, 26, 311*).
- Плотников, М. В., Чернявская, О. С., Кузнецова, Ю. В. (2014). *Технология case-study. Нижний Новгород* (Plotnikov, M. V., Cherniavskaia, O. S., Kuznetsova, Y. V. (2014). *Technology case study. Nizhnii Novhorod*).

Равен, Дж. (2002). *Компетентність у сучасному суспільстві: виявлення, розвиток і реалізація* (Raven, J. (2002). *Competence in Modern Society: Detection, Development and Realization*).

Словник української мови: в 11 томах (1976). Т. 7. К. (*Ukrainian language dictionary: in 11 volumes* (1976). Kyiv).

РЕЗЮМЕ

Шевченко Татьяна, Полякова Ольга. Социально-педагогические условия формирования гендерной компетентности родителей-воспитателей детских домов семейного типа.

В статье обоснована актуальность формирования гендерной компетентности родителей-воспитателей ДДСТ, определены и раскрыты социально-педагогические условия ее формирования. Определены концептуальные положения содержания процесса формирования гендерной компетентности родителей-воспитателей ДДСТ, выделены основные социально-педагогические условия ее формирования в процессе социального сопровождения. Автором использован комплекс теоретических и эмпирических методов исследования. Обоснована необходимость внедрения социально-педагогических условий формирования гендерной компетентности родителей-воспитателей ДДСТ и принципы их реализации.

Ключевые слова: родители-воспитатели, гендерная компетентность, социальное сопровождение, социально-педагогические условия, формирование гендерной компетентности.

SUMMARY

Shevchenko Tatiana, Poliakova Olga. Socio-pedagogical conditions of gender competence formation of parents-educators from family-type orphanages.

The article substantiates relevance of gender competence formation of parents-educators from family-type orphanages. The author has defined, substantiated and disclosed socio-pedagogical conditions of gender competence formation of parents-educators from family-type orphanages in the process of social supervision: actualization of parents-educators from family-type orphanages motivation to gain key gender-related knowledge in the process of social supervision, enrichment of social supervision content of the parents-educators from family-type orphanages with gender component focusing on gaining experience of positive solving of educational problems of the gender context, use of modern interactive technologies in the gender competence formation of parents-educators from family-type orphanages in the process of social supervision.

The author's analysis of scientific theoretical research on the gender competence formation of parents-educators from family-type orphanages has allowed to identify conceptual positions regarding the content of the gender competence formation of parents-educators from family-type orphanages, which are taken as the basis for development of socio-pedagogical conditions of gender competence formation of parents-educators in the process of social support.

The authors highlight the main pedagogical principles of gender competence formation of parents-educators from family-type orphanages: the principle of integration, the principle of phasing, the principle of differentiation, the principle of variability, the principle of acquired knowledge consolidation. In order to achieve this goal, a set of interrelated research methods was used: theoretical (analysis, synthesis, comparison, matching of different scientific views on the research problem, generalization) and empirical (observation, questionnaire).

Implementation of the above mentioned socio-pedagogical conditions of the gender competence formation of parents-educators, according to the author, will ensure increased efficiency in the formation of motivational-valuable, personal, cognitive, active and reflective indicators of gender competence formation of parents-educators from family-type orphanages.

The authors have found out that insufficient attention is paid in the scientific and pedagogical literature to the study of the phenomenon under research. To justify the socio-pedagogical conditions of the gender competence formation of parents-educators from family-type orphanages, the researchers use a set of diagnostic methods. The experimental work covered 172 parents-educators from family-type orphanages that live in Sumy, Poltava and Chernihiv regions.

Key words: parents-educators, gender competence, social support, social and pedagogical conditions, formation of gender competence.